

megfelelő fejezeteinek. Oly mélyre hat Badics e vizsgálatával, oly jól csoportosított gazdag adatokkal rendelkezik, annyi ismeretet és tanulmányt mutat, a mik magukban véve is dicséretre méltók. Lehetetlen e részletekből bármilyen kivonatot adnunk. Az olvasó, ki hazánk társadalmi haladásának történetével bővebben akar foglalkozni, kétségkívül élvezettel fogja e fejezeteket olvasni, mert ezekből annyi tanulságot, oly bő ismereteket merít, mennyit kevés hasonló könyvben talál ily ügyesen és szépen összegyűjtve.

Badics könyvének az utolsó fejezetei a legsikerültebbek: ellenben Erdélyi művében épen a három utolsó fejezet van kissé elnagyolva, mi mintegy elégedetlenné teszi az olvasót, ki az egész könyvben egy komolyan gondolkozó fő lendületes fejtegetéseit oly szívösen fogadta. Ezen kívül a XVI. fejezet egészen aránytalan a többihez képest. Ezt az előbbi vagy a megfelelő másik fejezethez kellett volna kapcsolnia, de semmi esetre sem szabad egy kidolgozott, arányosan felosztott munkában oly fejezetet elválasztani, a mely másfél lapból áll, míg a többiek 15—20 lapból állanak. Ezen kétség kívül minden olvasója megütközik s annál inkább, mivel Erdélyi ereje épen a conceptióban van. Badics gondos kidolgozásával az Erdélyi conceptióját kitűnő művé lehetett volna alakítani. De Erdélyi, bár egy eredeti tehetség hatását teszi ránk, nem mindig tudja szavait jól megválogatni. Némi szokatlanságok a szavakban és mondatfűzésben több helyen láthatók könyvében. Pedig, mint fentebb kiemeltük, stylje, általánosságban itélve, emelkedettebb, hatásosabb a Badicsénál. De Badicsé szabatosabb, sí mább, folyékonyabb, gondosabb. Erdélyié merészebb, újabb, eredetibb. Mindkettejüknek megvan igazi érdeme s könyvük egymást sok tekintetben kiegészíti. Ha Badicsét az akadémia méltán tűntette ki: Erdélyi is meg lehet elégedve műve sikerével.

Dr. VÁCZY JÁNOS.

A Classicusok Rhetorikája. Irta Sárffy Aladár. Budapest, 1890. Franklin-Társulat, 160 l. Ára 1 frt.

A mint szerző előszavában kifejti, munkája megírására főképp az serkentette, hogy eddigelé nem volt irodalmunkban egy szakmunka sem, mely a classicus ó-kornak rhetorikai munkásságát ismertette s az érdeklődőknek utbaigazítást nyújtott volna, úgy hogy az illetők a német philologiai irodalomra s itt Volkman nagy munkájára voltak utalva, mely munkának áttanulmányozása pedig sok időbe s fáradságba került. E munka célja e szerint az említett hiány pótlásában áll. Hogy e célét mennyiben érte el Sárffy úr: arra nézve csak műve tartalmának elmondása s észrevételeim megtevése után fogom véleményemet kimondani; magára az előszóban foglaltakra csak azt jegyzem meg, hogy Volk-

mannak nagy munkáján kívül van a Handbuch d. cl. Alterthums-Wissenschaft II. kötetében egy rövid tájékoztató műve, mely azoknak igényét teljesen kielégíti, a kik rövid összefoglalást óhajtanak. Én észrevételeimnél épen ezt a kitünő művet fogom szem előtt tartani.

Rövid bevezetés után (7—11. l.), melyben a retorika fogalmának különböző meghatározása, a tárgy felosztása s feladata foglaltatik, szerzőnk áttér a retorika öt főrészének megbeszélésére (12—148 l.).

Az inventiónak tárgyalása veszi igénybe az első szakaszt. (12—94. l.) Itt szól erről először is a törvényszéki szónoklat körében két fejezetben. Az elsőben az intellectióhoz (νόησις) tartozó fogalmakról beszél, a második fejezetben pedig a törvényszéki beszédek részeivel foglalkozik s hét részt vesz fel (Procemium, narratio, egressio, propositio, argumentatio, refutatio, peroratio) s mindegyiket részletesen megbeszéli s kivált az argumentatio artificialisnál időzik sokáig (34—48. l.). A mondottak kiegészítéséül a 68-ik lapon Cicero «Pro Milone» beszédének taglalását adja. Majd az inventiónak a tanácskozó szónoklatban való szereplésére kerül a sor (69—77. l.), a 76—77. lapokon a «Pro lege Manilia» vázlatával, míg a 77—94. l. az inventiónak az alkalmi szónoklatnál való előadásával befejezi a szerző az első, az inventióról szóló szakaszt. A 93—94. l. Perikles «Athenæ dicsóságáról» mondott beszédjének vázlatát kapjuk.

A második szakasz az elrendezésről szól (95—104), a harmadik pedig (105—142. l.) a kifejezésről. Ez utóbbiban hosszabb részt szentel a szónoki ornamentikának előadására. A negyedik szakasz (143—145. l.) a betanulás eszközeit mondja el, az ötödik a szóbeli előadás kellékeit (146—148. l.). Betűrendes, két részre osztott (latin, görög) tárgymutató fejezi be művet.

Észrevételeim a következők:

A szónoklatnak gyakorlati s művészi szónoklatra való felosztása (p. 9) megvolt ugyan az ó-korban, de Volkmann sz. (p. 461) «Es finden sich von dieser sachgemässen Einteilung bei den Alten nur vereinzelte Spuren, und sie war keineswegs allgemein giltig.»

P. 10. «Aristoteles a hallgatók értelmisége szerint osztja fel a beszédeket.» Ez helytelen. Helyesen Volkmann, p. 462: «Aristoteles gewinnt seine drei Arten von λόγοι ῥητορικοί zunächst aus der Verschiedenheit der Zuhörer, vor denen gesprochen wird.» Aristoteles Rhetorikája (ford. Kiss János) p. 27. «Az ékesszólásnak három neme van, mert a hallgatók is ennyifélék.» Aristoteles szép okoskodását jó lett volna kivonatban közölni, a mint Volkmann teszi.

Szerző a 9. lapon megmondja, mi lehet a szónoklat tárgya, a 11. lapon ismét előhossa s újra megbeszéli. Ez felesleges.

A mit szerzőnk a 12. lapon intellectio, quaestio, causa cím alatt elmond, leggyöngébb része egész munkájának, mert szavain eligazodni

sehogy sem lehet. «Az inventiót — úgymond — megelőzi az intellectio (νόησις), vagyis a beszéd indító okának megismerése. Ez volt a stoikusok πολιτικὸν ζήτημα-ja, mely alaptételhez fűződik a beszéd többi része.» Ez még megjárja, ámbár kezdő, helyesebben mondva összefoglaló munkát óhajtó embernek elég fejtörést okoz a πολιτικὸν ζήτημα-nak ily szűkszavú meghatározása. De tovább: «Ez a szónoklat anyagi tartalma és lényege, részei pedig a θέσις és ὑπόθεσις. Ezek pedig *a*) vagy általános tételek, vagy *b*) meghatározottak. Tartalmuk szerint lehetnek: 1. Elméleti tételek (quæstiones cognitionis), melyek csupán tudományos kérdéssel foglalkoznak. 2. Gyakorlati tételek (quæstiones actionis), melyek a gyakorlati élet sokféle tárgyával foglalkoznak. A θέσις szabadon választott tárgy, a ὑπόθεσις ellenben, melyet πολιτικὸν ζήτημα-nak (politikai feladatnak) is neveznek, tulajdonképen olyan meghatározott feladat, mely adott események, személyek és idő complexuma, latinúl causa. Ez a kettő közt a különbség = περίστασις, mely hét kérdést foglal magában s ez az ismeretes: quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.»

Tehát a szónoklat indító okának megismerése (πολιτικὸν ζήτημα) egyszersmind a szónoklat anyagi tartalma és lényege. Két részből áll: a θέσις és ὑπόθεσις-ből; de maga a ὑπόθεσις is lehet πολιτικὸν ζήτημα. A θέσις is, ὑπόθεσις is (néha πολιτικὸν ζήτημα) többféle lehet. Szem előtt tartandó, hogy a θέσις szabadon választott tárgy, a ὑπόθεσις meghatározott, körülmények complexumából álló feladat. A kettejük közt való különbség, melyet περίστασις-nak neveznek, hét kérdést foglal magában: quis, quid, ubi stb. A szabadon választott s meghatározott feladat közt való különbség? Hogy értsük ezt? A szabadon választott tárgy nem állhat körülmények complexumából?

Látni való, hogy itt eligazodni igen nehéz lenne. Mit mond Volkmann? «Jedes Thema, welches dem Redner vorliegt, ist entweder in Form einer Frage gegeben, oder lässt sich doch leicht in Form einer oder mehrerer Fragen bringen. Diese Fragen nannte Hermagoras ζητήματα πολιτικά und zwar πολιτικά darum, weil zu ihrer Beantwortung die allgemeine Bildung jedes Staatsbürgers ausreicht . . . Diese ζητήματα πολιτικά zerfallen nun weiter in θέσις, quæstio, und ὑπόθεσις, causa, je nach dem die Fragen ganz allgemeiner oder spezieller Art sind. Die Thesen sind wieder ihrem Inhalte nach entw. theoretische Thesen (quæst. cognitionis) — ihre Behandlung ist Sache der Philosophen und nicht der Redner — oder praktische Thesen (quæstiones actionis) . . . Thesis und Hypothesis unterscheiden sich im Grunde nur durch ein Komplex bestimmter Umstände, der dort fehlt (mert általánosak), hier vorhanden ist. Diese Umstände heissen περιστάσεις, circumstantiæ.» Azt hiszem, ebből mindenki könnyen megértheti a szóban forgó dolgok

mivoltát. Csupán Volkmannból érthetjük meg a mi szerzőnk eme szavait is: «A ὑπόθεσις, melyet πολιτικὸν ζήτημα-nak is neveznek stb.» Volkmann p. 464: «In sophistischer Zeit beschränkte man die ζητήματα πολιτικά mit Ausschluss der Thesen auf Hypothesen vom genus iudiciale und deliberativum.»

Sárffy úr előbb tárgyalja a Genera causarum-ot, mint a statusok tanát. Volkmann ellenkezőleg jár el s nézetem szerint helyesen. Tudniillik a tárgyalási sorrendet Sárffy úrnál is, Volkmannnál is jórészt annak a megfontolása adja meg: milyen sorrendet fog a szónok követni beszéde megalkotásánál? Ha aztán mindenütt a szónok munkájának megfelelő sorrendben haladunk a tárgyalásnál, mért tegyünk kivételt ez egyéné? Világos ugyanis, hogy a szónok először azt fogja vizsgálatá tárgyává tenni, a min a kérdés megfordul (status), s nem azt, a mi már az ügy előadására vonatkozik (genera causarum). Volkmann a ductussal együtt tárgyalja.

p. 13. «Szoros értelemben véve a status a vádló és vádlott ellenmondó állításainak összeütközéséből keletkezik . . . Ilyen statusa van a thesis- és hypothesisnek egyaránt.» Ez nagyjában igaz, csak hogy nem általánosan elfogadott dolog. Hermogenes, ki az egész status-tant legvilágosabban tárgyalta, a thesiseknél nem vett fel statusokat. (Volkmann p. 466.) p. 15. A status qualitatis meghatározása hiányos. «Itt az a kérdés: quale sit? vagyis ez a tárgy milyenségét határozza meg, vajjon megengedhető-e» stb. Hiányos pedig azért, mivel a vádlott magatartását (tehát a statusnál a legfőbb dolgot) nem jellemzi. Volkmann p. 466: «Im dritten Falle (a status qualitatisnál) giebt der Verklagte die That, auch die vom Kläger gewählte Bezeichnung derselben zu, behauptet aber ihre Rechtmässigkeit, oder bringt Milderungsgründe vor.» A genus legale statusait Volkmann épúgy, mint a genus rationalenál előfordulókat, teljes rövideggel adja elő, míg Sárffy úr folytonosan példákat hoz föl, a mi mindenesetre csak előnyére válik.

A ductus tárgyalásával befejeződik az intellectioról szóló első fejezet. Kár, hogy ez nincs kitüntetve. A ki a Sárffy úr könyvét olvassa, az — feltéve, hogy előleges ismeretei nincsenek — nem fog annak tudomására jutni, hogy status, genus, ductus, asystaton — mind az intellectio fogalma alá tartozik.

Utólag még egyet kell felemlítenem. Szerzőnk p. 17 az asystaton csoportjairól szólva, C) alatt az αἴτιον-t okkal, a συνέχον-t foglaltal fordítja. E két szót magyarázni s nem körülírni kellett volna, úgy mint Volkmann teszi p. 466, 1. jegyz. «Αἴτιον ist dasjenige, womit der Kläger seine Aussage begründet, συνέχον dagegen dasjenige, worauf der Verklagte sich stützt.»

A beszéd részeiről szólva szerzőnk hét részt különböztet meg

(*prooemium*, *narratio*, *egressio*, *propositio*, *argumentatio*, *refutatio*, *peroratio*). Ez annyiban hibás, a mennyiben nem tűnik ki, hogy melyek a fő- s melyek a mellékes részek. Épen ezért Volkmann csupán öt részt vesz fel (*prooemium*, *narratio*, *tractatio* vagy *probatio*, *refutatio*, *epilogus*), mert p. 470: «In der Stoisch-Hermagoreischen Rhetorik galten diese als die stehenden fünf Theile der Rhetorik. *Propositio* und *partitio* sind nicht Theile, sondern nur Bestandtheile derselben. An beliebiger Stelle lassen sich noch eine oder mehrere *egressiones* anbringen.» Jó lett volna szerzőnknek ilyenformán megemlíteni e részeket, mint Volkmann teszi.

A *genera causarum* kivált a *prooemium* szerkesztésére bírnak fontossággal. Épen ezért Volkmann az ott mondottak alapján részletezi a szónok teendőit a beszéd e részénél, a mi egész következetes eljárás s egyszersmind az előadást is szervezesebbé teszi. Sárffy úr a vádló s vádlott álláspontjából rendszerezi mondanivalóit. A Volkmann eljárása épen azért, mert az szervezesebb összefüggést alkot, nézetem szerint helyesebb.

Az *enthymemák* topikájánál könyvünk előszámolja az összes 28 forrást, melyet Aristoteles megkülönböztet. Szerintem az ilyen, rövidségénél fogva töredékes *minutiosus* dolgot bátran el lehet mellőzni. Utalni kell az író megfelelő helyére; a ki érdeklődik iránta, fel fogja keresni, a könyvében pedig hely marad más szükségesebb dologra.

p. 92. A gyászbeszédeknel ezt mondja könyvünk: «Megemlíthetjük, hogy a megholt boldogabb, mint mi, . . . ezért ne sirassuk őt, ki talán az *aether* magasságából szemrehányólag nézi azokat, kik most ő érte könnyeznek.» Görög-római felfogás szerint a megholt nem igen nézhetett le az *aether* magasságából gyászoló rokonaira.

A *dispositionál* az *οἰκονομία*-nak (= az *inventio* által összegyűjtött anyag művészi feldolgozása) csupán egyik módjáról, a *statusok* *διαίρεσις*-éről beszél, a másikat, az *ἐξέργασια*-t pedig elhagyja szerzőnk. Nem tudom megmagyarázni, mért járt el így. A *tropusok*nál a *metaphorát* helytelenül határozza meg könyvünk. «(A *metaphora*) azon módja az átvitelnek, midőn a szót saját értelményéről más hasonló tárgy jelölésére viszzük át nagyobb élénkség és kellem kedvéért.» p. 114. Ez a *tropus* meghatározása; a mint Quintilianus is mondja könyvünk idézetében: «*Tropus est verbi vel sermonis a propria significatione in aliam cum virtute mutatio.*» Helyesen határozza meg Volkmann p. 478: «(Die *Metapher*) ist im allgemeinen ein kürzeres Gleichniss, bei welchem der zur Erläuterung eines Begriffs herbeigeholte Ausdruck für diesen selbst gesetzt wird.» A *tropus*nak főntebbi meghatározása szerint a *hyperbaton*, *anastrophe*, *onomatopœia*, *katachresis* nem valódi *tropusok*, mert náluk a szó értelmének változásáról, vagy egy szónak más szóval való

helyettesítéséről nem lehet szó. Ezt meg kellett volna jegyezni szerzőnknek. (p. 116, 117.) L. Volkmann. p. 479.

Sárffy úr önmagával jön ellenkezésbe, midőn a 123-ik lapon így szól: «A rhetorok grammatikai szó- és gondolatfigurákról tesznek említést. . . . (A *grammatikai figurák*) is szolgálhatnak *ékességül*, mert a kifejezésmód egyhanguságát kellemes változatossággal fűszerezik. A valódi figurák azonban *csak* a szó- és gondolatalakzatok, mert ezek *szolgálhatnak ékességül a beszédnek.*» Az ellentmondás szembeötlő.

Nagyobb baj ennél az, hogy a figurák (alakzatok) felosztása nem helyes. Ilyen felosztást találunk könyvünkben p. 123—124.

I. Szóalakzatok (fig. verborum).

II. Gondolatalakzatok (fig. sententiarum).

Az első csoportbeliek lehetnek:

a) Fig. repetitionis.

β) Fig. detractionis.

γ) Fig. oppositionis.

A második csoportba tartozó alakzatok közül 13-at említ szerzőnk.

E felosztásból a rhetorikai figura fogalma kimaradt. A helyes felosztás e szerint ez volna (főbb pontjaiban):

I. Szóalakzatok (a kifejezés értelme elhagyásukkal vagy megváltoztatásukkal nem másul).

II. Gondolatalakzatok (a kifejezés értelme elhagyásukkal megváltozik.)

I. A szóalakzatok lehetnek,

a) grammatikai,

b) rhetorikai alakzatok.

Az elsőik pusztán a rendes gramm. használattól való eltérések, a másodiknál a kifejezés szándékos alakításáról van szó s létrejönnek:

a) ismétlés,

β) elhagyás,

γ) ellentét által.

(L. Volkmann p. 480—482.)

Nem világos a stylus egyik fajáról, a δεινότης-ről szóló következő pont (p. 137): «A finomodott rhetorikának . . . vagy föl kellett még állítani a negyedik fajta δεινότης-t, vagy pedig az ismeretes háromból kellett kombinálni még egyet, melynek a többi — megtartván korábbi jellegét — alája volt rendelve.» Itt nem tudjuk, mi neve volt ennek a többi fölé rendelt fajnak. Ezt szintén δεινότης-nak nevezték. (Volkmann, p. 487.)

Helyesebben jár el szerzőnk a Hermogenes-féle ἰδέαι tárgyalásánál, mint Volkmann, ki p. 488 pusztá névsorozatát ad. Könyvünkben az egyes kifejezések magyarázatát is megtalálhatjuk.

Ezzel be is fejezhetném értesitésemet. Nem mulaszthatom el azonban, hogy fel ne említsem a szóban forgó könyvnek egy nagy hibáját. Ugyanis szerzőjének szokása latin idézetekkel állni elő lépten-nyomon, akár van rá szükség, akár nincs, s ez idézeteket legtöbb esetben nem jegyzetekben a lap alatt, hanem a szövegben közli. Nem lehet ugyan kimondani, hogy ilyesmit egyáltalában nem volna szabad tenni, sőt néha ajánlatos is; de csak akkor, ha az nagyon jellemző. Részemről például helyeslem Sárffy úr eljárását, midőn a *procemium* feladatát Quintilianus szavaival röviden így mondja meg: *... audito rem benevolum, attentum, docilem facere.* Vagy ha például a jóakarat megnyerésére hathatós eszközül ezt ajánlja: *Fortiter in re, svaviter in modo.* Feltétlenül elvetendőnek tartom azonban az ilyen, ha kell, ha nem, minduntalan előforduló s így utoljára bosszantóvá váló idézgetést: *«A felkorbácsolt érzelmek hatása alatt álló bíró teljesen a szívre bízva magát. Már pedig sicut amantes de forma iudicare non possunt, quia sensum oculorum præcipit animus»* stb. Vagy: *«A rend (ordo) in verbis singulis et contextus nyilvánul.»* (p. 132.) *«Vigyázni kell, hogy a vég- és kezdő szótag ne adjon aliquod deforme nomen.»* p. 133. *«Figyeljünk a hiatusra, mely a kiejtést teszi alkalmatlanná, habár Demosthenes et Cicero modice respexerunt ad hanc partem.»* (ugyanott) *«Cicero megelégszik a beszédben azzal, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abeat a versu, mert szerinte ez teljesen megfelel a széphangzatnak.»* S a könyv szinte hemzseg az ilyen félig magyar — félig latin kentaur mondatoktól.

Az sem helyes, ha a szerző ilyen kifejezéseket használ, *«viczczelődés»*, *«részek felrészélése»* s ha az általánosan elfogadott idézésmódok helyett másokat alkalmaz. Így p. o. Demosthenes *«Περὶ τοῦ κωροῦ»* beszédjét így idézi: *«Demosthenes a koszoróban.»* Különben szerző sem így idézi mindig (p. p. 137. 2. pont), daczára hogy a 24. l. kijelenti: *«Ez a beszéd Περὶ τοῦ κωροῦ név alatt ismeretes; mi csak koszorú névvel fogjuk említeni.»* Az ilyesminek pedig épenséggel nincs értelme: *«Gorgias az Olympián»* (9. l.).

A munkának — a mint látszik — számos fogyatkozása van ugyan, s a Volkmann-féle hasonló célú, szakemberek számára írt rövid munkával semmiesetre sem versenyezhet: mégis megérdemli az olvasást s a használatot. A hiányok nem olyanok, hogy ha más könyvet is használnunk mellette, könnyen pótolhatók nem volnának. Meglátszik a könyvön mindenütt a lelkiismeretes igyekezet s szorgalom, sőt hibái egy része, p. o. az anyagnak az intellectuál való túlságos földarabolása, épen innen származik. Előnyére válik, hogy mindenütt példákkal áll elő, bár kissé nagyhangúnak tartom az előszóban foglalt azon állítást, hogy: *«A példák ezreivel találkozok itt az olvasó.»*

Sajtóhibák:

26	lap	17	sor	felülről:	σύντονος, σύντομος	helyett
27	•	13	•	•	ezeket, azokat	•
28	•	3	•	•	incundam, iucundam	•
29	•	23	•	•	exequi, exsequi	•
32	•	11	•	alulról:	Miletos, Meletos	•
83	•	13	•	•	mendarem, mendacem	•
86	•	16	•	felülről:	quodem, quodam	•
90	•	10	•	alulról:	λαλιά, λαλία	•
96	•	1	•	•	b, d	•
99	•	5	•	felülről:	expectet, expectet	•
123	•	13	•	alulról:	collocatis, collocatis	•
131	•	6	•	felülről:	ἀσσηρά, ἀσσηρά	•
147	•	7	•	•	erthessen, érthessen	•

Dr. TÓTH KÁLMÁN.

PHILOLOGIAI PROGRAMM-ÉRTEKEZÉSEK.

1888/89.

36. Pintér Kálmán: A bölcselő elem Vörösmarty lyrai költeményeiben. (A kegyesrendiek budapesti főgymnasia 1888/9.) — Az értekezés bevezetésében szerző visszautasítja egyik napilapunknak azt az állítását, hogy Vörösmarty költészetének mind jobban a méltatlan feledés lesz sorsa, és szomorúnak is tartaná, ha nagy költőnk már is az iskolai könyveknek adnánk át megőrzés végett. Csatlakozunk mi is tiltakozásához, mert úgy hisszük, mellette szól az, hogy V. műveiből pár év előtt, ez évtizedben, új kiadás jelent meg; azt pedig tudjuk, hogy mit jelent nálunk egy költőnek új kiadása. De ha ebben egyet-értünk is, az nekünk is úgy tetszik, hogy V.-t már nem olvassák, és ennél fogva nem is ismerik annyira, mint megérdemelné; e sorsban azonban osztozik általában költőinkkel. Nem akarunk lamentálni, csak kifejezzük azt a sejtelmünket, hogy közönségünkre, különösen nőinkre nézve, alighanem csak a legújabb irodalom létezik. Pedig épen V. lyrája oly sok és változatos hangon szól a nőkhöz, hogy inkább érdekelhetné talán őket, mint pl. Aranyt, hogy úgy mondjuk, férfias lyrája. És e tekintetben alighanem könnyebben hozzájuk juttatná V.-t egy nem teljes, hanem részletes kiadás.

Hogy pedig V.-t immár az iskolának adnánk át megőrzés végett (a mi persze egyelőre csak föltételesen van mondva), sajnos, abban se találunk valami nagy megnyugvást. Tudjuk, hogy középiskolánk, különösen gymnasiumunk, mily szálnalmasan csekély időt fordíthat irodalom-